

EUSKALERRIA TA INGURUKO ERRIAK

AURKEZPENA:

Arrastion, itzaldi onetara etorri zareen guztioi, eta on-egin daigula danoi beren mamitik ulertzen dogunak.

Azkenean, zuek galderak egitea gura neuke, danok batzar onetatik, al dogun ulermen ederrenean urten daigun.

ZERGAIK "EUSKAL LURRAREN" GAIA?:

a).- Leenengo Gizarteak zelangoak izan ziran, eta zelango lurraldeetan ibili ta

kokatu ziran jakiteko. Munduan eta Euskalerrian jakin aundiko ikerlariak euki eta dagoz. Zeaztasun asko asi dira argitzen berezko erriaren alde.

Eta aurka, erdira-zale edo menperatzaileak, joko-bidetik dana naspiltzen edo zamartzen dabizela.

b).- Gaur-arte edesti guztian berezko-erriak batzangotzeko eten barik beartzen ibilli diralako eta XVIII`n gizaldian ulert-ezinezko batzangotasunaren asmakuntz orren erabagia on artuta, Laterri menperatzaile oneik lurra eurak nai dauan aldera mugatuta eta espatak gure buru gaiñetan ipinita eten-bako keiñuan dagozenak, daukaguzelako.

Eta gizartearen eskubideko gora-beran, GAI-NORKERIAREN MORROIPEKO edo SERBITZURA dagozanak, egiaren izpirik iñoiz ez dabelako esango.

Esaten badabez, euren guzurrezko arrazoi orreik argitasun guztiagaz agirian geratzen diralako.

Eta erri guztietan gizakia gaur, buru-belarri borroka orreitan sartuta dagoelako gizartearen Nortasunezko eskubideak zuriketako bidean babestuz batera zaintzeko.

d).- Euskaldunak, gaurko argibideakaz konturatu gaitezkan zeintzuk ziran gure Arbasoen ibilbideko ekanduak Europa onetatik eta zergaitik berezko erriak gaur Euskalerria lez agertzen dira euren eskubidea izan da, berez euki bear daben Nortasunezko Jabetasunetik kanpo geratu barik.

e).- Eta Olazar`tar Martin`ek, gai onen azalpena nik egin bear nebala esan ebalako.

Asi gaitezkan ba, Euskaldunen ibil-bideak ikusten eta zeintzuk ziran euren lurra eta non kokatuta gozan gaur konturatzen.

SARRERA:

Sinistu eziñekoa da, Mundu onetako gizartea jakintzan ain-mailla aundi-koa izan eta konturatu ez, guretzat asierako denborak eta gaurkoak bardiñak dirala.

JAUNGOIKOA`k ipinita, Ludi onek guretzat ez dauka asiera eta amairerarik eta gitxiago gure eskuetan bera ezereztuteko almenik.

Gure eginkizun guztia, gizartearen alkarkizun edo arremanetarako, egitarauen (proyecto) azpiegiturezko (infraestructura) antolakizunetan erabili bear dogun oitura edo ekanduzko iritzi inguruan mugatzen da.

Gizarte artean ekanduzko arremanetan gaur ikusten doguna, gorrotogarrria eta ikusiaz batera naska emoten dauana da.

Saiatuko naz naste-borraste au argitzen, Martin`ek ardurapean ipini-eustan gaurko itzaldiaren sail bidetik.

Oso polita dalako leenengo, eta Euskaldunen ardurazko begiak zabaltzeko oso argigarria dalako bigarren.

I.- BESTE ERRI BATZUEN ERASOA EUSKALERRIARI:

GAURKO IKERKETAREN BIDEZ LORTUTAKO ZEAZTASUNEZKO ARGIBARRIAK:

(1) – ZER DIÑO E JAKITUNAK GAUR EUSKALERRIARI ETA EUROPA`ri BURUZ?:

Len, Barandiaran`tar Joxemiel`ek txantxetan esaten eban lez, Euskalduna bertoko perretxikoen antzera, beti bizi dala emen.

Gaur, Wennemann`tar Theo, germaniar ele-jakintzaren maixua (catedrati-ko); Foster`tar Peter, Cambridges`ko ikastetxe nagusian genetika`ren irakaslea: eta Hamel`tar Elisabeth berrien idazleak, egin dabean azteraldi sakonaren bitartez, eta "Spectrun Wisenschf" Aleman aldizkari jakintsuan argitaratu, eta bai Ingalterra`ko iztegi nagusian esaten dauana: "EUROPA ZAAR ONEN ERPEETAN, ZER ESAN GURA DAUAN EUSKAL ENDAK ETA EUSKEREAK".

Izurak bat egiten dabe, eta baieztuten dabena auxe da: "Europa`ren oiñarrizko gizartean edo jendearen geenetan %`tik 75 Euskaldunak dirala, eta euren oiñarrizko izkuntza Euskerea dala".

Onen esan gurean: "Europa oiñarrituta izateko, Euskaldunak Euskal geneak eta izkuntza emon dautsozela" da.

Altuna`tar Jesus`ek, bere azterkuntzazko maixu-lan bidetik argitutako liburuan "Euskal Edesti-Aurreko 150.000 urteak" esaten dau: "Kromañoñ gizakia, gaur daukagun itxuragaz "WURM" deritxon askeneko izotz-aldiren ostetik "Magdaleni- ense eta Aziliense"en arteko denboratan, orain 15.000 urte K. a. inguruan, agertu zala.

Eta Aleman jakintsu oneik gaur esaten dabena: "Orduko Europa`ren izotzur-tzean, eiztariak gezaltze orren ondorioz izotz-oreiñak eta Mamutzar`en iges-aldian edo atzerakada egitean euren atsekiñezko giroan egoteko, Euskal eiztariak Europa`tik zabaldu zirala, eta orregaitik aurkitzen dirala Europa guztiko baztarretatik Euskera`ren oiñarrizko itzak: "Aran, Ibar, Ur" eta abar asko.

Or banandu ziran, eta bakardadeko denboraren igaro-bidean leiñu barriak sortu ziran, bakartasun orretan eta tronkaletik urrun, gai-gauzai bakotxak beren ulermeneko sinismenean ulertzen eben itzakaz izena emonda, eta banazeko berezitasuna gura nai-ez artuta.

Banandu bai, danak baiña ekanduaren oiñarrizko erpe-biribil batetik zabaldua.

Bizi orren azkera oraiñarte etorri bazan, gaur ez gintzazan berez batzangotuko, bizitzaren arazoai etorkizunean aurre egiteko?.

Baiña Erromatarrak norkerien asmoz jaio ziranetik, gaur arte dana ankazgora dago: “Gizarte-Politikari; Merkatarari edo Sal-Erosle-Politikari; Erljiioaren-Politikari” eta gaurko bizitzaren ekanduzko lojikan, NORKERI`aren lojikazko leize-zulo sakon baten sartuta gagoz, “DIRUA-ELBURUTUTA” irten-biderik aurkitu ezinda.

Ikusten joan gaitezaz ba, zer gertatu dan erromatar-denboratik ona, berezko bizitzaren Nortasunak eta lurraldeak bear diran eskuetan egon ez daitezaz.

KROMAÑON edo EUSKAL-GIZARTEA:

2.– EGIA DA KROMAÑON GIZONA DALA EUSKALDUNEN JATORRIA?:

Gaur ikerlari jakintsuengandik dakigu, Europa`ko azken izotz-aldia urtzen asi zanetik Kromañoen endat, gaur daukagun itxuragaz agertu zala, eta bertan egon ziran Neardental`ak, eurongan beretuta geratu zirala.

Kromañoien izkuntza Euskera`ren len-izkuntza zan, eta Europa`tik zear zabaldu ziranetik izotzaldia urtzen asi zalako izotz-oreñiak eta Mamutzar`en eizan, Euskera`ren ainbeste izen geratzen dira oraindiño gauzen izenetan, mendi, ibai ta ibarretan.

Bai, 1.868`tik aurrera ikerlariak, Frantzia`ko ego-mendebalean leenengo eta gero Frantzi zabalean, Txekoslovakian, Espaiña, Alemania, Suezia, Italia eta Polonia`n, aurkitutako Kromañoi-giza`ren azur-ondarrak.

Gaur, Wennemann`tar Theo ele-jakintzaren ospe aundiko maixuak eta Foster`tar Peter Kanbridges`eko ikastetxe nagusian genetika`ren irakaslea danak: “Europa`ren oiñarrizko edo Europa`ko gizartearen geneetan %`tik 75 Euskaldunak dirala esaten dabe.

Eta Arrinda`tar Anes`ek esaten eban: “Jakin aundiko gizon bi onein esanetan, ez dagola adimen edo ezagumenen gabetasunik” edesti-aurrea, odola ta geneak, gaur gai onen inguruan ikerketaren bidez ekarri dauskuezanak, alan emoten dabelako ezagutzera.

Or !! Europa osoa Euskal-lur lez oiñarrituta non agertzen dan.

Eizan zabaldu ziranetik baiña, leiñu barriak sortu ziran, eta danak, nai-ta asikeran Kromañoen oiturazko ekandutik sendotu, izkuntzan ezberdindu egin ziran bata bestigandik urrun egon ziralako.

Euskereak or galdu eban leenengoz izkuntzaren arlo aundiena beintzat eta beragaz lurra, izkuntzan ezberdindu egin ziralako.

3.– KELTIARRAK NORTZUK ZIRAN?: EZ ZIRAN KROMAÑOIAK?:

Orreik ziran Indoeuropear deritxenak? Alan deitzen dautsee Europa`ko ia izkuntz guztiari; Asia`ren Ego-Mendebalekoak; eta India`ren Ipar-Ekialdeko izkuntzen artean arreman edo ikuskizun aundia daukielako.

Keltiarrak K.a. 2.000 urtean Alemania`ren erditik Europa guztira zabaltzen asi ziranean (Goidelos, K.a. VI-I`n gizaldietan Britaniko Keltiarrakaz kanporatuta geratu ziranak), K.a. XVIII-XVI`garrengo gizaldietan Frantzia`ren Mendebaleko Iparraldera (Britania) eta Ingalterra`ko ugarteetara eldu ziran. Espaiña`ra edo erdi-ugarte onetara K.a. XII-VIII gizaldietan etorri ziran Mendebaleko Iparraldera Asturias eta Galizia?, (gure artean be Biasterin “LA OYA”,

Mungia`ko Berriaga mendian eta abar`eko kastroetan, bizi ziran), eta erdi-ugarte onen erdi ingurutik Eki-Egoalderuntz, keltiberia tarraconense deritxonari, Soria ta Zaragoza`tik asi-ta beruntz: Guadalajara, Toledo, Kuenka, Teruel eta Balentzian. Ego-Mendebalean Lusitania edo Portugaleko egoalde-tik asi-ta Betika`ren Iparraldean Badajoz, Sebilla eta Kordoba`ko Lur zabal aundi batzuetan kokatu ziran.

Euskaldunak nungo lurraldeetan geratu ziran?:

Euskaldunak bigarren aldiz galdu genduzan euskaldunduta egon ziran lurrak, bitarte orreitan geratuta, Loira ibaitik Soria ta Zaragoza`ren ego-alde-raiño, Auñamendi ta Kantauriko saiatsetik zear mendi kateen bizkarreko babesean.

Keltiarrak sasoi aundiena K.a. 4`n gizaldian (La Tène) lortu eben, baiña erromatarren bultzakadan ezereztuta geratu ziran, nai-ta Ingalterra`n luzaro, Frantzia`ko Iparraldean eta Espaiña`ko Sartaldean geratu

Euskerazko lurralde oneik galtzea esaera bat da, danak ordezkartizan edo "demokrazian" aurrera joan giñelako.

4.– ZE GARRANTZI DAUKE GREZIARRAK EDESTIAN?:

Grezian asi ziran jakiturizko demokrazian aldi argienak K.a 1.000 urte dirala. Kreta`tik asi-ta, Munduko jakintzaren arloan zilborra edo erdi-gunea izatea lortu eben, eta Lurrarteko itsasotik ta Erdi-alde edo aurreko-ekialde guztitik jakituria zabaldu eben: "Eder-lanean, Filosofi edo Jakin-Zaletasunean ta Ele-Ederretan". Euren jakintzaren goi-maillako gunea K.a. V`n gizaldian lortu eben.

Euren artean baiña, jakituriaren eta gudalarien alderdikideak sortu ziran, eta nai-ta gudalariak jakintza-zaleak menperatuta geratu, agertu ziran bai, gudalarien eredia edo ikas-bidea artu ebenak, gudak bakarrik ekarri leiken asmakizuna beteteko.

5.– ZER EKARRI EBEN ERROMATARRAK?:

Erromatarrak ziran Esparta`ko gudaren eredu bidetik Mundu guzizko edo al-osokerizko batzangotasuna lortu gura ebanak: "Jaurkintzaren zuzentasunean, Erlijiñoan, Oituran, Lurrez eta Izkuntzan".

Arlo guztietan ez eben lortu, dana birrintzea baiño beste gauzarik, aurre-rantzean ikusiko dogun lez, eta argiago Euskalerriko adirazitan sartzen garanean, gure Euskera eta Lurrak zelako egoeran dagozan jakiteko. Gaur egun be, zabaldu eben ain sakonezko leize-zulo orretatik, urten ezinean gabizelako.

ERROMATARRAK:

Erroma`k sordaldia K.a. 753`tik 510`era lortu eban, Sabino`ak, Iszeres`ak eta Etrusko`ak (onen izkuntza ez zan indoeuropeoa izan) alkartuta.

Etruskoa`k jakitunak ziran, Grezia`gaz artu-emon aundia euki ebelako, eta Ego-aldeko griego`rekin Latiña sortu eben. Erromatarrak Mundu guztian ezartzen ibiliko ebena.

Erromatarren batzangotasunezko asmakuntzak, Etruskoa`ren antolamenduzko jaurkintza Grezia`ren antzera "Uri-Laterrizkoarena zana" (ANFICTIO-

NIA: "Confederación de las antiguas ciudades griegas"- "Asamblea de los anficiones"), ez eban menperatzea lortzen, areik eta K.a. 295`an gudaren indarragaz menperatu arte.

Ortik eta K.a. 240`an ingurutik batez-be, asi ziran Erromatarren oituran arazoko bide larriak, erriaren be-maillako sendi oso aberats batzuk, erri-guraso`en (patricios) sendiakaz alkartu ziranean beste erritarrak jaurkintzatik bastartzeko.

Jaurkintza guztia euren eskuetan eukita eta andi-mandikeriak bultzatuta: Batzangotasunaren asmakuntza, apainkeriak eta kirkilleriak goraldtu ziran ezin besterarte, euren arbasoen osotasunezko oiturak eta ekanduak lortuta euken goi-mailako neurri aundia galduta.

Erromatarrek ortik aurrera asi ziran Europa`ko erriak eta lurraldeak menperatzen, eta euren naikerira lurraldeak zatituten: K.a. 222`an Galia-Cisalpinna; K.a. 146`an Grezia; eta K.a. 51`n Galia trasalpina. K.a. 27`an Zezar Augusto`k iru zatitan banandu ebana: Akitania, lionense eta La Elbezia. Frantzia`ko mendi-lerro erdi orrean (sistema central montañoso) banatzeagaz Euskaldunak Euskeraren beste lur-arlo aundi bat galduta.

Erromatarrek, Iberia`ko erdi-ugarte onetara leenengo aldiz K.a. 229-22`an etorri ziran Galia zisalpina`gaz batera Espaiña-Kartaginense menperatu naian eta K.a. 218-2`an bigarren aldiz etorri ziran Kartagotarrak botateko Anibal`egaz euki eben borrokan.

K.a. 133`an Numanzia menpetu eben orduan, Espaiña azpiratzearen sendotasuna lortuta geratu zan.

Zezar K.a. 45`an agintzale nagusia egin zanean, eta Mundu guztian erregetza bakarra sortuteko asmo naian ibili zanean il eben. Baiña, gauza bi itzi ebazan eredu lez, Erromatarren eskuetan batzangotu baiña, zatitu egingo ebana, bata: "Mundu guztiaren jaurkintzarako Erregetza, Erljioa eta Izkuntza bakarra"; Eta bestea: leenengo asmakizuna beteteko, maltzurkerizko itz auek "VENI, VIDI, VICI".

Euskaldunak K.a. 133`an Beroitarrai Numanzian zer gertatu jakon ikusita (zer ziran oneik Keltak ala Euskaldunak? toki-izen guztiak Euskaldunak izatez ba-dira: "GARRAI menditxoa eta Arlaban (Arlanza) ibaia"?) erromatarra-kin alkartu giñan eta ainbat euntzako guda batalloi talde osotu genduzan euren agindutara.

Euskaldunak ekintza orregaz, lurralde eta Euskera`ren babesa lortu gendun. Beste aldetik baiña, antziñako kantabrietik (Kastilla`ko goi-zabalditik itsasoraiña zana eta Bizkaia-Santander osoan, eta Obiedo, Burgos, Palenzia ta Leon`en zati zabal batzukaz osotzen zana) izkuntzazko Latin-kumeak asi ziran jaiotzen. Aurrerago argiago ikusiko dogun lez

6.- ZELAKO ARTUEMONA EUKI EBEN ERROMATARRAK ETA KRISTIÑAUAK ARLO ONETAN?:

Dana dala, Erromatarren berakadan beste gauza oso kaltegarri bat K.denboratik onantza laugarren gizaldian sortuko zan, Konstantino`k Kristau eleiza alkartu ebala "Erromatarren asmakizunezko KAISERGO SAKRATURA" eta Latiña erabiliko ebana izkuntz nagusi lez oraintsurarte, sasi-kaizergo sakratu orregaz batera.

7.– GODOAK ZEIN BIDE ARTU EBEN?:

Erromatarren blaustadan edo uts egin ebenean bostgarren gizaldian Godo`ak agertu ziran asmo bardiñakin. Oneik baiña, ez eben euki denborarik ekarri eben asmakuntza beteteko, zortzigarren gizaldiko asieran Mauritarak Tarifa`tik agertu ziralako.

Godo`ak a-ta guzti, Konstantino`ren ereduari begituta, Arianikeria baster-tuz katolikotasuna on-artu eben, 589`an Toledo`ko Eleiz-Batzar Nagusian, kaizargo sakratuaren asmo orreri indarra emon naian.

8.– MAURITARRAK ZELAN JOKATU EBEN?:

Mauritarrak etorri ziranean, Godo`ak ezereztu egin ziran eta asmo guzti orreik geratu ziran, naikoa izan zalako euren babesa lortzeagaz.

Danon artean Mauritarrak geratzea lortu eben, eta berezko erri, izkuntza ta lurrak, gaur baiño berezitasunezko lurralde zabalagoetan geratu ziran, berezkotasunezko erriak pare-gabeko aukera eukinda, euren senitasunak babese- an ezartzeko eta antolakuntz barriak eraikiteko.

Berezko erri ta erritarrak, euki eben oiturazko demokraziaren legeetan jabe-tu ta sendotu ziran. Batera baiña, Latin-kumeak (Euskera, Latin, Godo ta Mau-ritarren izkuntz-bidetik sortutakoak) sendotzen joan ziran Eleizaren katolikota-sunak babestu egiten ebazalako berezkotasunaren aurka, Erromatarren kai-zar-sakratuzko asmakuntzaren jabetasuna oraindiño berak daukalako.

Orain ikusiko doguna, batzangotasunezko asmakuntz bide orreatatik, gero ta geiagoko indarrarekin aurrera eginda, zelan birrintzen diran lortutako demokrazia- ren moral-oiturak, lurralde eta izkuntzak.

Eta berezko errien erritarrak izendatuko jauntza, siñezkintzazko sare-arte orreitan konturatu barik zelan jausten dan, eta ortik, gero ikusiko dan lez, Euskalerrriaren zatiketa, eta Eleizak gaztelarrezko Latin-kumea indartuta Gaztela`ko erregetza goraldu ta sendotuaz, okerreko bide orreatatik aukera barriak emon Kaizar-sakratuaren norkeriai ta Mundu osorako norkerizko katoliko- tasun garailletasunari.

EUSKALERRIA`ren DEMOKRAZIA IZKUNTZA ta LURRA`k:

9.– EUSKEREA ta DEMOKRAZIA EUROPA OSORA:

Kromañoi-giza Europa`ri, bere Euskal-izkuntza ta berezitasunak emonda demokrazizko oitura baten leen zabaltasunetik, lojika barruan gauza bi ikus-ten doguz:

Lenengoa: “Europa guztia, berezko demokrazi eta oitura baten oiñarritu zala”. Beste aukerarik ez eben euki, bizitzan irauteko Mundu onen legeak azurrera egin baiño.

Milla urte askotan iraungo ebana, Indoeuropearrak, Grekotarrak eta Eus-kaldunak bezala “ANFICTIONIA”`n, eraiki ebazan antolakuntzak oiturazko oi-ñarri orreitan goratu ebazalako.

Eurak esaten dabe: “Gu, sekula ez garala laterrituta egon”. Zelako arra-zoiak daukiez eurak baiña..... indarragaz ipini eben laterri oneik eskubide-koak dirala esateko?.

10.– GODOAK eta MAURITARRAK INGURUAN EBEZALA:

Berezko Euskalerra ta erritarrai aukera aundiak agertu jakiezan, jaurkintzan bear ziran antolakuntz-barriak eraikitzeko, eta alan egin eben. A-ta guzti baiña, izkuntzan zatitzen asi giñan, kantabria zaarretik asi-ta Gaztelerazko erromantzea indartzen asi zalako; Galizia ta Portugalen Gallego`aren erromantzea; Asturias eta Leon`en Bable erromantzea; Nafarroa eta Aragoi`en Aragoi erromantzea; Kataluñan Katalana. Eta ugarte erdi onen Egoalde guztian Mozarabe.

Frantzi aldeko Euskal lurraldeetan bardiñ antzera sortu zan: Erromatarrak Akitania deitu eutsoen lenengoetan eta gero Nobenpopulania. V`n gizaldian Bisigodo`ak menperatu eben, eta VI`n gizaldian Franko`ak. 601`eko urtean Gazkuña ta Bazkonian`ko Dukat-erria sortu zan, eta 1.058`an lurralde geiena Akitania`ko duke`aren eskuetan geratu zan. XV`n gizaldian 1.453`an IV`n Enrike`k Frantzia`ko koroiaz alkartu ebana.

11.– AKITANIA: LAU ZATITATIK BAT GALIAN:

Erromatarrak euren politikaren antolamendurako, Galia lau zati politikotan banadu eben. Akitania orren zati bat da.

Uno`ak, Erulo`ak, Eszita`k, Samata`k, Ostrogodo`ak, Gepido`ak, Boyo`ak, Turingio`ak, Franko`ak, Alano`ak eta Borgoñes laguntzarerekin, Europa`ren erdira eta Galia`rantza joan ziran.

Aezio Erromatar guda-buru nagusiak, 451`n Irailla`ren 20`an Kanpos Katalaunikos`era (Tخالons-sur-Marne inguruan, Marne-ibai ondoan) urten eta ezereztu ebazan Un`darrak.

Bizigodo`ak a-ta guzti 457`an Nobenpopulania (Akitania`ko 9 erriren lurraldea eta Erromatarrak 17 probintzietan banandu eben lurralde`etatik bat izan zana) eta Akitania Sekunda`ko (Loira-ibaia, Zebenes mendi-kateak, Auñamendi-kateak eta Gaskuña`ko ur-kolko`ren arteko lurraldeen zati bat izan zana. Prima beste zatia zan) lurraldeak menperatu ebezan. 462`an, Narbonense (Erromatarrak emon eutsoen izen au eta Robine ibaiaren alde bietako ur-basterren lurraldeak dira) prima`ko lurralde guztia. 466`an Akitania Prima`ko lurraldea. 470`an Biennense (Poitou-Txarenta`ko lurraldeak, Txarenta, itsastar-Txarenta, Deux-Sèbres ta Bienne`ko lurraldeak osotzen dabena, eta uri-nagusi-lez Poitiers dauna) ta Narbonense Sekunda`ko lurraldeak. Eta 475`ean lurralde orrein jabetzaren onespena artu eben.

Bisigodoak, Nobenpopulania ta Akitania sekunda`n 418`tik egon ziran kokatuta alkar-zaletasun (foederati) antzeko baten.

Erromatarren Kaizar sakratuaren agindu-naiaren amaiera 476`an sortu zan, nai-ta Nepote`tar julio`gaz Dalmazian (Yugoslavian) 480`erarte iraun. 476-7`an Espaina`ko erdi ugarte au menperatzen etorriko ziran.

486`an Franko`ak Klodobeo`en (481-511, katolikoa biurtua zan) agindutara, Siagrio`ren jabetasunean egon ziran Galia`ren Iparraldean Loira ibaitik gorako lurraldeak kendu eutsozan, eta Siagrio Tolosara (Frantzikoa) joan zanean beren burua gorde naian, Il Alariko`k (eta au Arriantarra) arrapatuta Klodobeo`ri eskuratu eutson eta onek il. Frantzia`ko lurralde guztian Bisigodo`ak eta Franko`ak auzo-lez geratuta.

507`an Klodobeo, Gundebaldo (au-be Ariotarra zan) borgoñoiagaz alkartuta Boille Poitiers`en ondoan Il`n Alariko`ri borroka nagusia irabazi eutson

eta Alariko il. Teodoriko ostrogodoak Gundebaldo`ri 508`an Narbona`ko borrokan irabazita, Frankoak eta ostrogodoak geratu ziran garaille.

Euskaldunak borroka orren bitartez Akitania (kontuan euki bear da Akitania`ko duke-erria Ebroraiño zala) eta Nobenpopulania`ren Euskal-lur guztia Auñamendietaraño galdu eben, Franko`ak leenengo, Bisigodoak eta gero ostrogodoak menperatuta geratu zanean.

Erromatarren antzera, euren norkerizko borroketan ara ta ona ibili ziran, erri ta erritarren demokraziaren ardurazko legeak kontuan euki gabe. Erritarrak, euren asmakerizko borroketan peoi-lez ibilteko eta zergak ordaintzeko bakarrik gura ebezan.

574`tik asi-ta, Nafarroa, Aragoi eta Kataluña`ko Euskaldunak leenengo eta Bizkaitarrak, Gipuztarrak eta Arabarrak gero, zirikitu ta oztu egiten eutseen Godo`ai, Auñamendi kateetatik zabaldua eta gorde lekura ostera be joanda.

Eta 582`an Bisigodoak erdi-ugarte onen Euskal lur batzuk menperatzen asi ziranean, Iparralde eta Egoalde`ko Euskaldunai Nafar-nekazari asko alkartu jakiezan..

Astrobaldo dukea ibili zan Euskaldunak menperatu naian, eta eziñean, 587`ren ostetik erabagi batera eldu ziran Euskal bizitza aurrera bakez eroateko: "Euskaldunak zergak ordainduko ebezala, batera baiña, bizi ziran lurraldeetan, Euskal-legeekaz zuzendu edo jaurrituko zirala".

602`an Austrasia`ko II Teodoberto eta Borgoña`ko II Teodoriko Euskaldunen aurka joan ziran eta beartu ebezan eurak agindutako kondea gure buru artzeko.

12.– BASKONIA`ko DUKAT-ERRIA:

Or agertuko zan leenengoz Euskal-askatasunaren Bazkonía`ko-Dukerria, bere gorte ta guzti Merobinjio`ren erregetzatik adierazita (designada). Genial Galo-Erromatarra izan zan leenengo dukea 602-626`ko urtetan, eta aukera barri bat agertu jakun, Nortasunaren izaera, izkuntza ta oiturak zaintzeko.

Genial kondea 626`an il zanean, Euskaldunak matxinatu egin ziran bere ondorengo Aighina zanaren aurka.

629`an baiña, I Dagoberto agertu zanean Franko`en agintza sendotu egin zan lurralde guztian.

635`an Franko`en agintaritzari Euskaldunak aurka egin eutsoen denboraldi baten, eta I Dagoberto 638`an il zanean, ondorengo ziran errege fardelakaz, Franko`ai, ezereztu egin jaken euki eben Augusto`ren mugatara itzulzea, Euriko`ren erreñua ostera be osotzeko.

Baskonia`ko Dukerria indartzen joan zan Erritarren feudotasunean eta geien Gotzaitegian finkatu edo ebatu ziralako. Denbora gutxian Euskal-Dukerri`ko agintaritzaren eginkizunak, Franko`en errege-alfer orrein kanpotik eginda.

Eginkizun oneik, Akitania`ko andi-mandien eta Euskal erritarren artean ezin obea zan ulermenean ezarrita egon ziran, eta Euskaldunentzat laster emango ebazan emaitza onak.

Ebrino`k, Franko erregetzaren etxe-zaiñak (mayordomo), denbora onen gorteko larritasunean, Felix`eri, Euskal-erri ta uri guztien nausitasuna (principatun) Auñamendirarte emon eutson.

Felix onek baiña, Franko`en alde jokatu barik, Akitania`ko Baskoi-Dukerria`ren alde jokatu eban, politika`n indartsu izateko.

Felix`en ondorengo Lupus (Otsoa) izan zan aurreratu egingo ebana egin-kizun au, gero ikusiko dan lez, Franko`en aurka artez borrokatuta eta Wanba bisigodo erregearen aurka Septimania`ko (Erromatarrak 7`n lejiñoagaz izena emon eutsoen Lurrarteko-itsas bazterreko (costa del mar Mediterraneo) lurraldeari, Rodano-ibai Auñamendia eta itsas-bazterragaz osotzen dana) iraultzari lagunduta.

Gauzak alan zirala, 660 eta 670`n urte artean Toulouse`ko erreinũ zarra bizkortzen asi zan, eta Akitani`ko Felix dukearen ondorengoa I Otsoa edo Lupus (670-710) izan da (Lobo. Otso oneik laka`koak "Jaka Aragonesa" ziran) jaurkintzaren buru ipini eben. Onen ostean Eudes (Eudon Aundia 710-735) izan zan buru.

711`garrengo denbora oneitan, Muza`ren Mauritarrak Tarik`en agindutara erdi-ugarte onetan Kadiz`tik sartuta, Rodrigo Bisigodoaren gudaloztea eze-reztu eben, eta 714`n urtea orduko Salduba`ra (Zaragoza) eldu eta menpe-ratu eben.

Ebro-ibai`en ibar inguru baten-batetik Kasio kondeak agintzen eban, eta konturatuta guda-egoera ez zala ona bere lurraren jabetasuna aurrera eroa-teko, 714`an Kalifa`ren zerbitzura aldatu zan. Banu-Kasi`ren mozarabe sen-dia ortik sortuta. Garrantzi aundikoa izango zana Nafartarren erregetza sor-tzeko.

718`an Eudon Aundiarekin (710-735), Euskal eragipena ta Akitania`ren jabetasuna Iparraldetik Loira ibai`raiño laterrituta geratu zan (dentro del esta-do franco el estado Basco). Ego-aldetik Ebro-ibai`raiño, eta Mendebaleko Kantabria`tik Auñamendi`ren Eki-aldeko Jirona- Lleida`ko Aran Ibarraiño.

Orduko denboratan Eudon`en Printze-erri au, Galia guztiko eredu-lez geratu zan, Austrasia (Klodobeo`k eraiki eban ekialde`ko erregetza, eta Fran-tzia`ren Eki-aldean, Alemania`ko Mendebal eta Olanda`ko lurraldeakaz oso-tzen zana) ta Neustria`ren (Merobinjio`aren denboran sortutako erregetza, eta Ipar-Mendebaleko Loira-ibai, Mosa-ibai ta Bretainia`ko lurraldeakaz oso-tzen zana) arteko borrokan antolatzaillie edo artekariaren (arbitro) lanak al-egiteko bakarra izan zalako.

Ekintza orrek, bere askatasunaren eragipenari ezkerron ta onespina balio eutson, eta bai erregearen (regnun-reino) izena.

671`tik-781`era Baskonia`ko Dukerria Franko`en agintzatik aske bizi zan eta bera izan zan leenengoz Euskaldun guztiak politikaren jabetasunean alkartu ebazana.

Euskaltasuna eta Euskerea sendotu ziran. Batera baiña, beste zoritxarre-ko gauza sortu jakon Euskal-Izkuntza`ri.

Euskerea sendotu bazan gitxi erromatartuta egon ziran Euskaldunen artean, Euskal erromatartuta geien egon ziranen artean "Gaskon" Latin-kumaren izkuntza sortu zan, ortik aurrera Gaskoien erritarrak agertuz. Gero, gizaldiak aurrera doiazela Gaskoi izkuntza zabaltzen joan zan, Euskerea neurri bardiñean gitxituz. Eta XII-XIII`n gizalditik aurrera Aran`eko Ibarretarai-ño.

Dana dala, Frantzitik Baskonia`ko Dukerria zabaltzen joan zan, eta bere lurraldea, gaur Gaskuña-lez ezagutzen dan lurraldea osotzen eben.

Akitania`rentzat keiñadura gogorra egon zan urte oneitan, Espaiña`ko ia lurralde guztia mauritarrak artuta egon zalako.

13.– KARLOMAGNO MAURITARRAK ETA EUSKALDUNAK:

720`an Mauritarrak Auñamendiak igonda Toulouse`ri eraso eutsoen. Eudes`ek, bere ardurazko lurraldea babestearren, Espaiña`ren Iparraldeko Mauritarraren emirra izan zan Abinessa`ren alabagaz ezkondu zan, baiña Abdel-Raman`ek Abinessa baztartuta eta Auñamenditik aldatuta, Autx eta Eauze menperatzera joan ziran.

Mauritarrak, Autx ta Eauze`n ikaragarrizko zarraskia egin ta gero Tours`era joan ziran, erregetzaren zilborra zalako.

732`an Karlos Martel Eudes`en laguntzara joan zan eta Abd-al Raman Poitiers`en geratuta, Martel`ek bultzatuta beartu eban Auñamendiak ostera be betiko aldatzen.

Eudon`ek, Franko`en aldetik ez eban iñolako nagusitasunik on-artzen, eta 735`an Karlos Martel`ek Euskalerrrian sartu eta Eudon il eban. Eudon`en urrengoa bere seme Unaldo izango zan.

735`ean Eudon`en il ostean, Unald`ek Frankoa`ri zintzotasunezko ziñ-itza (juramento de fidelidad) emon bear izan eutson.

Karlos Martel 741`ean il zanean, Euskaldunak alperrik asi ziran Franko`en agintaritzaren aurka, Waifre (Wafarius), III`n Pipino Martel`en semeak 768`an il eban arte, aurre egin eutsoelako.

III`n Pipino Laburak (715-768) Martel`en semea, Karlo Magno`ren aita eta orain Franko`ren errege II`n Otsoa`ri, Akitania`ren jabetasunezko askatasun trukez, esku-aundiko Euskaldunen artean berak aukeratzen ebazanak, beragaz baituran (rehen) eroatera beartu eban. Eta ori izan zan II`n Otsoa`k edo Lupo`k Eudes`en edo Eudon`en azkeneko semeak, Franko`ai ordaindu bear eutsona Akitania`ren askatasunagaitik.

Errege-jatorrizko (dinastias reales) bi auek. Akitania`koa: Eudon, I Unaldo, Waifre eta II Unaldo. Eta Karolinjioa`rena: Karlos Martel, Pipino Laburra eta Karlo Magno`ren arteko leian, politikan nor`geiago izateagaitik, Pipino Laburak erabagiko eban, 9 urte luzeetan araubideko (sistemática) gudaldia eroan ebanagaz (760-768) garaille urten ebalako.

Franko`ak eta Euskaldunak geienetan kidesunean jokutzen eban, baiña beti asarratzen ziran, erabagiak Euskaldunen aurka joaten ziranean.

Franko`ak, Baskonia Dukerriaren bitartez Mauritarrakin artu-emon aundia euki eban, Karlo Magnok ardura aundia euki ebalako Mauritarrak bere erreiñutik kanpo eukiteko.

Eta orretarako Espaiña`ren Iparraldeko Emir`ekin lankidetu egiten zan, oneik Kordoba`ko Kalifa`ren aurka matxinatzen ziranean.

Bide batez, Baskonia`n bizi zan, sarri izaten ziran Euskaldunen matxindak geratzeko.

778`an Karlo Magno`ren gudaloztea, bere zaldun bioztoi Roland aipagarrien agindutara Salduba (Zaragoza) Mauritarrangandik askatzera joan zan, eta eziñean Iruñatik etxerantza aldatu zanean Iruña erraustu egin eban.

Eta 778`an Dagonilla`ren 15`an, Karlo Magno`ren gudaloztea Auñamendiak aldatzen egon ziranean, Euskaldunak Orreaga`n kokatuta itxaroten, ikaragarrizko zarraskintza egin eutsoen, eta Roland ospatsua bera be il.

Gero, 1.090`an Roland`en abestiagaz ("La Chanson de Roland") betikotu egin zan. Eta Frantzia`ko elerti-lanen artean aundienetarikoa da.

Karlo Magno (742-814) arduratuta, Euskaldunak askotan matxinatu egiten ziralako Asturias`eko II`n Alfonso nasgabeko (el casto) erregeagaz alkartu

zan, baiña onek beste premitasun batzuk euki ebazan Ego aldean kokatuta egon ziran Mauritarraz eta ez eutson laguntzarik emon.

Eleizak, nai-ta alegin asko egin Frantzia`ko erregetzan alkartasuna lortu daiten, Baskonian matxinadak ugari ziran.

Eleiz`tarrak, eleiz-katolikoaren aldeko jokuan, errege en artean onena aukeratzeko almenekuak izan ziran, bata edo besteari indarra emonda, kazar sakratuaren kaizarra izendatzeko. Danak baiña, azken gaiztoa euki dabe, lenengoetatik okerreko bidean sartzen ziralako, bereztasunezko erri ta erritarrak kontuan ez eukitearren.

800`eko gabonetan, Karlo Magno, Erroma`ko Pedro Santuaren Eleizan, III`n Leon Aita santuak Erromatarren Kaizar-Sakratuaren Augusto-kaizarra izendatuta etorri zanean, Iparraldeko Euskaldunak matxinatuta egon ziran.

Karlo Magno 814`an il zanean, Akitania`ko errege I Pipino`k 803-838 (Luis Errukitsuaren "el Piadoso" bigarren semea, Akitania`ko errege izendatu eben, eta beren anai Lotario`ren menpekoa zan, au kaizar izenaren ondorengo zalako) bialduta, non agertzen dan III`n Pipino`gaitik 30 urte ariñago baitua (rehen) izan zana, Santxo Otsoa, II Otsoa`ren semea.

Nobenpopulania zaarrean, Euskaldunak Santxo Otsoa`k zuzenduta egon ziran. Gero, beren seme nagusiagaitik Aznar Santxo, eta au I Pipino`k il eban orduan, 836`an bere anaia Santxo Mitarra`k artu eban jaurkintzaren ardura.

Santxo Mitarra, beren aitagaz ibili zan Nafarroan eta Aragoi`ko goi aldean, guda eta politikarako trebetasun aundiak artuta.

I Pipino`k, Santxo Mitarra gudara beartu eban, eta onek Pipino`ren gudaloztea Garona ibaiaren eskuma aldera indarrez eroanda, 838`an irabazi eutson.

68 urte Karlo Magno`ren nagusikeritik geroago, Euskaldunak osterabe antxiñako berezko mugakaz jabetu ziran.

I Luis errukitsuak (el piadoso edo Ludoviko Pio 778-840) Franko`en erregeak, Santxo Mitarra`ren jaurkintza baieztu eban, 840`an bera il zanean baiña, Frantzia`ko kaizartza beren iru semeen artean banandu eben, eta Frantzia`ko Mendebal aldea eta Akitania Karlos buru-soil`en (el calvo-823-877) arduran geratu zan.

14.- NORMANDOAK EUSKALERRIAN:

840`tik aurrera, Normandoa`k Atlant-itxaso`ko itsas-bazterretara asi ziran agertzen eta euren itsas-untziekaz ibaitik gora egiten ebezan urietan lapurketak egiteko.

844`an Toulouse`n lapurketan egin ta gero erre eben. Kondon, Eauze eta Lektoure`ko erriak izan ziran kalterik aundiena artu ebenak, gaiñera zergak ordaintzea eskatzen eutselako, eta Eleizatan ta Lekaide-etxeetan lapurketa aundiak egiten ebezalako, 854`an beren Elusa`ko bizi-lekutik, Nobenpopulania`ko Uri-Nagusi zaarrean egon zana, Autx`era joan ziran arresidun (fortificada) zalako.

II`n Pipino, beren Akitania`ko erregetzatik kenduta, bir.eskuratzen asi zan, eta lortu be bai, Karlos Buru-soil`ak euki ebazan arazoari esker.

852`an II Pipino Euskal lurraldeetan sartzeko apaindu zan, Santxo Mitarra`k baiña, arrapau eban eta Karlos Buru-soil`ari eskuratu eutson.

852`ko aldi oneitan, Baskonia`ko Dukerrian asi ziran agintezko agiriak agertzen, Santso Mitarra leenengo dukea zala. Agiri oreik baiña, Latiñez edo latin-kumeetan idatzita agertzen ziran.

864`an Santxo Mitarra il zanean, Baskonia askatasun osoan bizi zan, baita Espaiña`ko Mauritarren aurka igaro-ezinezko muga.

Eta bere semea gaztea izan zalako, Arnaud dukea Santxo Mitarra`ren loba izan zanak, artu eban agintaritza.

Arnaud`ekin Baskonia`ko Iparraldea naspiltasun aundi baten sartu zan, Gotzaintegi eta Lekaide-etxe geienak utsik geratu ziralako eta erritarrak ibarreko bazterretatik igeska.

Aldi orreitan agertu ziran feudal-jauntza`ren araudiak, gaztelu arresidun eta guzti.

871`n oiturazkoa zan lez, Santxo Mitarra semearen arduratan itzuli zan konderria`ren agintaritza, nagusi egin zan orduan, Mitarra Santxo izena artuta.

Au, bere aitaren antzera gudarako bular edo ausar aundikoa zan lez, Normandoak itsas-bazter edo Adur-ibaiaren agoan euki ebezan, bere erregetza-ren denbora guztian 871`tik-886`ra.

Berak erregetza itzi eban eta Beren semea, Garzia Santxo makurrak (el encorvado), 886`tik-920`ko bitartean agindu eban.

15.- EUSKALERRIA ZATITUTA:

Mitarra Santxo il zanean, Iparraldeko Baskonia aundiagotu egin zan, bere seme Garzia Santxo Agen`eko kondearen alabagaz eskondu zalako eta Karlos gatz-gabekoa edo motela (el simple) Frantzia`ko erregeak, Itsas-Aundien mugaren gaiñetik Konde eta Markes bezela ontzat artu eban.

Santxo makur onek zori txarrez, euki ebazan iru semeen artean banandu eban Baskonia`ko erregetza edo dukerria, Euskal legearen aurka. (menperatzaillen artean oitura zan antza, Franko`ak be egiten ebelako).

Santxo Garzia nagusienari zati aundiena emon eutson: Bèar mendebaleko lur guztia Lomagne`raiño. Baskonia Nagusi edo Baskonia-Aundian biurtuko zana.

Gillermo Garzia bigarrenari: Erdiko lurraldea, Fezensak`az batera, Eauze eta Autx`en bitartean.

Eta Arnaud Garzia irugarrenari: Astarak`eko lurraldea, Fezensak eta Bigorre`n artean dagoena.

Zori-txarreko banaketa onegaz, Akitania`ko Baskonia aundia zatituta geratu zan.

Santxo Garzia`k lau seme euki ebazan: Garzia Santxo, Santxo Santxo, Guillermo Santxo eta Gonbaud.

Garzia Santxo oiñordeko geratu zan, baiña seme-alaba barik il zan, eta Guillermo Santxo izan zan-lez ondorengoa, printzerria bere arduran geratu zan.

Gillermo onek, Nafarroa`ra joan zan borrokan eta Gonbaud`en eskuetan itzi eban agintaritza, eta Normandoak keiñuka asi ziranean osterita itzuli zan baskonia`ra.

982`an Tailer`en borrokatu zan eurokaz eta garaille urten zan. Normando`ak euren kanpaldiko tresnak artuta, Baskonia`ra ez ziran geiago etorri.

16.– EUSKALDUNAK GURUTZA-GUDETARA:

1.000`n urte inguruan, 400 eleiza baiño geiago eraiki ziran, eta gurutzadarako Euskaldun asko joan ziran borroka egiten Palestina`ra. Geienak Toulouse`ko kondearen irugarren gudaletxean.

Guda orreitan asko egin ziran ospetsuak, baiña Baskonia`ren Iparraldeko edo Gazkuña`ko konderriak eta Bizkondetzak apurka apurka Akitania`ko dukerrian ezereztu egin ziran.

XII`n gizaldi osoa Ingalterra`ko arduratara aldatu zan, Akitania`ko Leonor Ingalterra`ko Plantagenet`tar Enrike`gaz eskondu zanean.

Eta 1.453`an Frantzia`gaz bat eginda geratu zan.

17.– LABURPENA: ALEGIN AUNDIAK EGINDA, EUSKALDUNAK SARRITAN GALTZEN:

Emen ikusi dogu, leenengoetan eta denbora luzean, Akitania`ko Euskal gizarteak zelako indarragaz aurka egin eutson etsaiari, Izkuntza, Nortasuna eta Euskal Oiturak babesteko.

Bigarren: Erromatarrak ekarri eben batzangotasunaren asmakuntzak eta latiñak, oraiñarte eleizan ibili dana, zelako kalteak egin eutsoezan Euskara`ri, azken baten latin-kume Gazkoi izkuntza sortuazoteko.

Eta emen galdera aundi bat egin bear da: Erromatarrak ezeretzuta, Eleiza ez da izan sinismenaren bidez.... asmakuntzako katoliko-erdikotasun ori.... gero Europa guztiko eta gure erregetzan sartu dauana?

Santxo Makurrak, beren (Euskal-legearen aurka) zatiketaz zelako kalteak egin eutsozan Euskal Nortasunari.

Gurutzadaren bitartez, Euskal arduradun nagusiak Frantzia`ko gorte edo errege-etxeetan ibiliaz eta eleiz-kide`en erdira zaletasunezko aolkuakaz, nagusien artean, erdikotasunezko joko orreitan jausi ziralako, Euskal ardurea zelan joan zan galtzen.

Euskereak gizaldi geiagoan iraun eban Iparraldeko Euskalerrian Euskaldunak baiña, Lurralde aundi bateko Izkuntza, Oitura eta Nortasunak galdugenduzan. Adur ibaitik beraiño bakarrik, Benafarroa, lapurdi eta Zuberua`ko lurraldeetan geratuta.

Euskalerraren kalterako aurrerabide au, Aragoi, Errioxa, Sobrarbe-Ribagorza eta Nafarroan ikusiko dogu argitasun guztiagaz.

Baiña guztiz arrigarria dana, Erromatarrengandik ona eta gaur-be, eskumatar derotxenak, 20 gizalditan erabili daben indarra berezkotasuna makurtzeko edo menperatzeko.

Zertarako aletin guzti ori?

Zergaitik eten barik espataren indarrak erabili norkerizko arrokeri orreitan.. ain denbora laburrean bizitzeko?

Zer egin ta Nora joan gura dabe?

Siñetsi bear dogu Mundu eta Ludi onetatik kanpora ezin dogula urten, urten-biderik ez dagoalako, eta gaiñera berak daukozan legeetan antolatuz batera egokitu egin bear.

II ZATIA.- NAFARROA`KO ERREGETZA

18.— EUSKEREAK NAPARROAREN LURRALDE-ZATIA GALDU EBAN:

Erromatar ta Godo`en denporan Akitaniaren edestia eta Nafarroarena bar-diñak ziran, gure erria beti alkartzen zalako Auñamendi`ren mendi-kateko babesean, Euskal lurraldeko gizarte guztia oitura bateko ekintzan alkartuta egon zalako.

A-ta guzti baiña, Ebro ibaia`ren lurraldeetan Nafar-Aragoi latinkumean berba egiten dabe, kristautasuna sendo sartuta egon zalako.

Iruña`ko erregetza, Orreaga`n Karlomagno`ren aurka 778-824`an euki genduzan borrokak bien artean, Banu-Kasi sendiaren laguntzagaz sortu zan.

NAFARROA EDO AUÑAMENDIKO 17 ERREGEEN ZERRENDA:

1^a- Jimenez eta Aritza`tar Iñigo 824-852. 2^a- I Garzia Jimenez 852-860. 3^a- II Garzia Iñigez 860-882. 4^a- Fortuño Lekaidea 882-905. 5^a- I Santxo Garzez 905-926. 6^a- III Garzia Santxez 926-970. 7^a- II Santxo Garzez Abarka 970-994. 8^a- IV Garzia Santxez "Ikaratia" (el Temblosa) 994-999. 9^a- III Santxo Garzez Aundia 999-1.035. 10^a- V Garzia Santxez Najera`koa 1.036-1.054. 11^a- IV Santxo Garzez Peñalen`goa 1.054-1.076. 12^a- V Santxo Ramirez Iruña ta Aragoi`ko erregea 1.076-1.094. 13^a- Santxez`tar Pedro Iruña ta Aragoi`ko erregea 1.094-1.104. 14^a- I Santxez`tar Alfonso Gudaria, Iruña ta Aragoi`ko erregea 1.104-1.134. 15^a- VI Garzia Ramirez Berritzaillea 1.134-1.150. 16^a- VI Santxo Garzez Jakintsua 1.150-1.194. 17^a- VII Santxo Santxez Indartsua 1.194-1.234.

Euskaldunak, Akitania`ko agerbidean ikusi dogu, Erromatar, Godo ta Franko`en aurka, gure Izkuntza ta Lurraldeak ainbeste borrokaren bitartez eta denbora luzean, zelan gutxitzen joan ziran.

Eta emen, Nafar-Erregeari buruz esango dotena ez kontu aundian euki, naikoa egin ebelako eten-bako borroka baten, gure Euskal izaera eta Askatasunaren argibideak gaur arte iraun dagien lortzea.

JAINKOA`ren bereiztasunezko Legeak, arrokerizko norkeriaren bitartez etsai aundiak daukaz eta neurri orrein bardiñean bereiztasunezko erri ta erritarrak

Gaur, Gure txanda da, eta ikusiko dogu, gure aalmenean ta JAINKOA`gan daukaguzan sinismenaren indarrak noraiño eltzen diran.

Jimenez eta Aritza`tar Iñigo`gaz (824-852) erregetza sortu gendunean, antolamentu orregaz indartu genduzan gure almenak etsaiari eraso egiteko gure lurraldeetara etorten ziranean, Euskal-jabetasuna ezereztuteko, bai gure elburuaren naia, Euskal Sinismena, izaera Nortasuna ta Izkuntza babesteko.

Beranduago baiña, erregetzaren arrokerizko menperetzaille eragipenean jausi ziran, naaste aundiko denborak ziralako, eta ikusiko dogu zelan eragipen (influencia) orreik, gutxituko dauzan gure zintzotasunen osotasunak.

Jimenez ta Aritza`tar Iñigo`gaz azten da gorakada, 400 urte iraungo ebana.

Iñigo, Euskal zaletasunean, egiune edo elkargo-ekoizlearen (pacto-productivo) zalea zan, Ekanduan naztetasunezko denbora oneitan.

Bere alabak, Musa mauritarrai eta Garzia Txarra`ri ezkontzan emon eban. Bata zin-ukatzaille senitartetik etorri zana, eta bestea, bere leenengo emaztea itzi eta bere anai Asnarez`tar Zentol il ebana.

Oneik baiña, beragaz alkartzen ebazan guda-indarrak Franko`ak Iruña`tik botateko eta Aragoi`koakaz euki ebezan eragipenak (influencia) ezereztuteko.

Iñigo`k, beren ondorengoai erakutsi eutsen, Mauritarraikin egon ziran eztaibadetan trebetasunagaz sartzen, euretatik irabaziakaz urteteko.

I Garzia Jimenez (852-860), Normandoa`k 858-859`an arrapau egin eben eta askatzeko 70.000 diru emon bear izan ziran.

II Garzia Iñigez`en (860-882) denborak be, zorigaiztoko denborak ziran. 860`an Mauritarak Nafarroa`ko zelaietatik ibili ziran triskantzian, negargarrizko odolkeriak egiten. Ori izan zalako mairu-errege zan Moammed`ek Euskaldunai emon eutson ordea, beren aurka Aragoi`ko muladia`ri laguntzearren.

Zarraski orreitan, Fortuño eta Iñiga erregearen seme-alaba Kordobara eroan ebezan. Neskatoa, Mojammed`en seme Abd Alla erregearekin ezkondu zan, eta III Abd-ar-Rajman aundiaren amama izan zan.

II Garzia Iñigez au, Mauritarren aurkako gudan il zan.

Fortuño Garzez bere semea (882-905), Mauritarak Kordobara eroan ebana, igon zan erregetzara. Onek baiña ikusten ebanagaitik oso minduta, ukatu eban koroia, eta ekintza orren ondorioz, denborak eskatzen eban, Santxo Garzez zaldun bioztuna agertu zan.

I Santxo Garzez (905-926) izan zan au, eta leenengo egin ebana, zelaie-tara beratu ta Mauritarak Lizarra eta lerritik (Yerri) bota ebazan. Ebro ibaia- ren ezker aldea be garbitu eban, eta eskomaldetik erri asko bereganatu: Rioja, Soria eta Tarazona.

Albelda`ko lekaidetxea eraiki eban Albaida`n, Beni-Muza`ren Laterria zan uri-nagusiko ondamenen gaiñean.

921`an Baldejunkera`n Mauritarak irabazi eutsoen, eta Mauritarak (924) egin eben erasoan, ia Iruña`ko ateetara eldu ziran.

925`ean il zan eta Monjardin`en illobiratu eben, berak ibili eban Kurutze- ren azpian, ainbat bider garaille agertzen zanean, mendi muturrean ipinten ebana. (Kurutze ori Monjardiñ`eko baselizan dago, ikusi gura dabenentzat).

III Garzia Santxez (926-970) au Baldejunkera`ko gudaldian Nafartar Kapi- tan bezela ibili zan, eta berak geratu ebezan Mauritarak.

Albaida`ko arresidun gaztelua bereganatu eta Albelda`ko San Martin iras- penaren eskutitza egiztatu eban.

Bere amak lagunduta (Toda Aznarez), Mauritarrai, Salamanka ta Aljande- ga`ko (Alhandega) gudak irabazi eutsezan.

Baiña atzerritarren gauzetan be larregi sartu zan, Leonesak eta Gaztela- tarrakaz, bere loba Santxo Lodiari laguntzearren Ordoño txar errege-naiaren aurka, Gaztela`ko Fernan Gonzalez lagunduta egon zana, eta Zirueña`ko guda irabazita, Ordoño bera ta beren semeak atxilotu ebazan.

III Garzia Santzez onek, Aragoi`ko Euskal konderrria bere erregetzaz, oste- ra alkartu eban, Andregoto Galindez`egaz ezkondu zanean, Jimenez eta Ari- tza`tar Iñigo`ren aberriko-ametsak osotuta.

II Santxo Garzez "Abarka" (970-994) onek, 985`an Gazkuña`ko kondea Gillermo Santxez, bere koiñatuari laguntzen joan zanean, Normando itsas- lapurrak gogor joten asi ziralako, Mauritarak ezifnezko aukera oberik ikusi eben, Iruña`n, euren mendekuak egiteko, Auñamendiak edurrez beterik egon ziralako eta II Santxo beste aldean.

Santxo baiña, jakiñean jarrita, abarka`k ipini ta beren gudalozteari ipinia-zota, Auñamendiak aldatu ta Mauritarrak bero-berotan arrapau eta zapuztu ebazan.

987`an San Juan de la Peña`ri egineko emaitzan, Erregea bere gaitz-ize-nagaz izendatzen da: "NEU SANTXO eta JAINKOA`ri ESKER ERREGE eta ABARKA IZEN-GAI".

Eta EL-Mansur`ek egite ebazan gudaldikaitik, mugak sendotu ta Tude-la`ren Bardenaz`eko Gaztelua eraiki. Gaur-be gaztelu orren ondarrak orain-diño bere izena daroa.

IV Garzia Santzez Dardaritsua`k (994-999), denbora gitxian iraun eban, eta dana guda-lanetan.

III Santxo Garzez Aundia (999-1.035), benetan aundiena izan zala erdi-ugarte oneitan. Berak esaten eban "Iruña`n ta Najera`n errege naz", Gazte-la`n eta Astorga`n, Araba`n, Aragoi`an, Sobrarbe, Gazkuña`n, Leon eta Asturias`en, Ribagorza`n, Pallares`en eta Espaiña`n (diploma del año 1.030), naita Espaiña`ren ametsik euki ez, Godo`ak gaitz-eritzian euki ebazalako, eta gaurko zentzuan gitxiago, gure Nafar-erregeak bealdera begitu barik, Euro-pa`ra, Iparraldera begitzen ebelako.

Obeto ulertzen da, semeak, bere il-obiko illarrian, idazteko agindutakoan: "AUÑAMENDI`ko MENDI-KATE eta TOLOSA`ko ERREGE".

1.022`an Urrilla`ren 21`ean agiri sendo ta luze baten, bir-eskuratu egiten dau Iruña`ko Eleiza, beragaz batera, bere Kristautasun zintzoa erakutsiaz Nafarroa`ko Katolikotasunari, euki bear eban dirdira barriztu gura eutsolako.

Kanpion`tar Arturo`k (zeaztasun oneik beren liburutik: "Nabarra en su vida històrica" artuta dagoz) auxe diño: erdira zaleak III Santxo`ri ez eutsola on artzen erreiñuaren banaketa, iru erreiñu barri sortuta. Kontuan euki barik erregetza aundi ori, laterrien multzo bat bakarrik zala, eta gaur sortzen dan lez, bere bizitza egoera orreitan ezin ebalatzen iraun, erdira zaleak ez ebelako kontuan eukiten Laterri orreik euki eben abertsaletasunezko sendimendu bizi-biziak, ez-ta ortik kanporatzeko euki eban indar kemena, ez-ta egon ziran gorrotoak eta argitubako kalteak.

Orregaitik esaten dau: "Erregeak, beste seme biak poztasunean euki gura ebazala", eta banaketa ori ez dala gaitzestekoa, Euskal lurak batera itzi eba-zalako. Gaitzestekoa baiña zala, laka, Aragoi`ko erregetzaren mui argitsue-na zana Euskal lurraldetik kanpoan iztea.

Aragoi`ko erregetza, bere seme Ramiro (sasiko semea) nagusiarentzat eraiki eban; Gaztelakoa Fernandori; Sobrarbe ta Ribagorza, txikerra bezela utsala edo suntsikorra (efimera) izan zana Gonzalo`rentzat; Garzia`ri, legez-ko semeen artean nagusia izan zana, Iruña`ko erregetza, Araba (bere izen barruan Bizkaia eta Gipuzkoa`ko jabetasunak egon zirala), Najera (Errioxa), Tarazona eta Soria`ko lurraldeak, Garrai (lenagoko Numantzia), Gaztela leena eta Laredo`ko Asturias`ak.

Banaketa oneik ez ziralako ondo egin, anaien artean bekaizkeriaren bidez sortu ebezan, iñorentzat onak izan ez ziran lizkarrak.

1.036`an V Garzia santzez Najera`koa (1.036-1.054) onek, koroia artuta denbora gitxian, Fernando bere anaiari (Gaztela`ko errege) lagundu eutson III Bermudo`ren aurka (Leon`eko errege zana). Eta borroka orreitan au il zan lez, Leon`go koroia, bere arreba Santxaren (Fernando`ren emaztea zana) eskuetan geratu zan. Gaztela ta Leon`eko erregetzak bat egin da.

1.044`an, V Garzia Santxez Najera`koak: (erdi-ugarte onetan lenengoa izango zan alango iraspenak sortzen) "Zapaldako Zaldunen Legedia" (orden de Caballeria de la Terraza) eraiki eban.

1.045`ean, Kalaorra mauritarren eskutik bereganatu eban,

Fernando`k, bere anai Garzia`ri ondamu edo bekaizkeria euki eutson. Bere anaia Ebro ibaiaren eskuin aldeko jabe izatea ez ebalako ondo eroaten. Anaia ikustera etorri dagian gaixoarenak eginda eta Garzia ikustera joanda, Fernando`k zitalki edo doillorkiro (villanamente) Zea`ko gazteluan atxilotu eban. Garzia`k iges egitea lortu eban, guztiz minduta mendekuak eskatzen. Eta guda apurtuta, Nafarroa`ko erregea Atapuerka`n 1.054`an Irailla`ren 1`ean il zan.

Fernando bera izan zan, Gaztelarrak burugogorkerizko politikan eroaten daberen iritzia: "EBRO MUGA LEZ" (EL EBRO POR FRONTERA), eraiki ebana.

1.054`an, IV Santxo Garzez Peñalen`goa (1.054-1.076) Atapuerka`ren kanpaldiko oialpe bertan izendatu eben errege.

Au be, euren arteko eta Mauritarren aurka, borroka askotan ibili zan. 1.076`an baiña, bere anai Ramon eta Ermesenda arrebak, anaia eiz-aldi bate-ra deitu eta Peñalen`eko trokarte`tik bota eben. Erritarren asarrea ikusita, mutilla Zalduba`ko Mauritarren etxean ostondu zan, eta neskatilla Gaztelako gortean.

1.076`an IV Santxo Garzez il zanean, Aragoi`ko errege Santxo Ramirez eta buru-zoildun Gaztela`ko errege Alfonso`k, Nafarroatik zear sartu siran al eben guztia ostuten. Bitartean, Nafartarrak zalantza askotan ibili ziran errege bat aukeratzeko, eta azken baten, erregearen lengusu Santxo Ramirez Aragoi`ko erregea izendatu eben.

V Santxo Ramirez (1.076-1.094) Iruña ta Aragoi`ko errege au, euren arteko eta mauritarrekin, etenbako borrokan ibili zan, eta Oska (Ueska) inguratu euki ebanean gezi-ukaldi (saetazo) bategaz il zan.

1.094`an bere seme I Santxez`tar Pedro (1.094-1.104) Sobrarbe ta Ribagorza`ko errege zana, izendatu eben Iruña ta Aragoi`ko errege, eta itz-emon eban Oska inguratzen iraun egingo ebala.

Urte bi igarota, Salduba`ko Mauritarrek Gaztela`ko Alfonso`ren laguntzagaz, al eben indar guztia egin eben inguratze ori apurtzeko. Nafartar, Aragoi`tar eta Gaskoi`tarrak alkartuta baiña, Alkoraz`en ikaragarritzko triskantza egin eutsoen.

1.104`an I Santzez`tar Alfonso gudari edo gerlaria (1.104-1.134), Nafarroa`ko ta Aragoi`ko errege izendatu eben.

Onek, erregetzan egin eban guztia, etenbako ospagarri-bat izan zan, bere etorkizunaren ondorengoak, belaun-aldiz belaun-aldiko gudu-eresietan abestuteko modukoak.

Kristau ta Mauritarrekaz etenbako borrokan ibili zan, bere izaeran nagusi zana ala-ere, Gurutzearen gudalaria zan.

VI Alfonso`ren alaba Urraka`gaz ezkondu zanean, len onek indarkerian artu ebazan laterriak ostera berreskuratu eban.

1.110`an Baltierra berreskuratu eban; 1.114`an Rotron bere kapitaiña`k Pertxe`ko kondea izan zana, Tudela artu eban; 1.118`an Salduba eraso gogor baten artu eban; 1.130`ean Baiona irabazi eban. Ekintza onegaz, Akitania`ko dukearen asmoak geratu ebazan, onek Auñamendi osteko lurralde guztiak berentzat gura ebazalako.

Bere azken naian, erregetza Tenple`ko Zaldunai itxi eutsen.

Jazarraldi aundiak egon ziran, eta Iruña`ko Batzarrak VI Garzia Ramirez, Monzon ta Logroño`ko jauna, berritzaillaren izenagaz ezagun izango zana, errege izendatuko eben.

VI Garzia Ramirez berritzailla (1.134-1.150), Ramiro Ramirez eta Bibar`tar Elbira`ren semea zan (Bibar`tar Elbira, Zid`en alaba zan), eta Kalaorra`ko Jaun Ramiro Garzez`en biloba. Nafartarrak Juan Ramiro Garzez au, Santxo Peñalen`goa il zanean errege izendatu gura eben.

Au be, etenbako borrokan ibili zan. Esan leike, batax etxetik kanpora urtetan ebanean, bestea prest egoala etxe ortara sartzeko.

1.134`an Oliba`ko lekaidetxea eraiki eban.

Gaztela`ko VII Alfonso`k, truke egin gura eutson, Salduba eta bere inguru, Logroño eta bere inguruagaitik. Gaztelar saltzailleak baiña, Errioxa bere eskuetan geratu eban, eta Aragoi`ko lurraldea Ramiro lekaideari emon eutson. Gaztela`r eta Aragoi`tarrak, Nafarroa, euren artean erdi-banatu gura eben.

VI Santxo Garzez Jakintsuak (1.150-1.194), gazte igon eban erregetzara. Laster ikasi eban baiña, Gaztela`tar eta Aragoi`tarren artean ibili ebezan maltzur guzurak, Nafarroa`ko erregetza euren artean banatzeko, ezerezean izten, Blanka bere arreba, VII Alfonso erregearen Santxo semeagaz ezkondu.

A-ta guzti, eurakaz borrokatu egin bear eban, beti-lez ibili ziralako.

VII Alfonso Gaztelarra il zanean, ostera be berreskuratu ebazan galduta-ko lurraldeak, barriz galduta 10 urterako baitegian (depòsito) itxi bear ebazanak. Eta Gaztelar ta Aragoi`tarrak ostera gudatan asi ziranean, berak Araba`r eta Gipuz`tarrakin alkartuta aurre egin eutsen.

1.180`ko urte inguruan, Donostia jendezkatu edo bir-erritu eban, laka`ko fueroak emonda eta ongarriko lege-arauan erantsita.

1.181`ean Gazteiz deritson inguruan Bitoria`ko uria eraiki eban, Logroño`ren eratorriko (derivado) fuero ekartsuak emonda.

VII Santxo Santzez indartsuagaz (1.194-1.234), Auñamendia`ren berezko Nafartarren erregetza amaitzen da.

Gertakizun onek, amaitzen diran gauzen edertasuna dauka.

Albijensen aurkako gurutzadaren abeslariak ospatzen eban: "Tudela`k daukan erregea, iñoiz zaldi gaiñean eseri dan zaldunik onena" abestuz. Eta, Alfonso gaztelar ta Portuges`ai aipatuz, euren arpian gogor emoteko: "Zentzun-gabeko alfer-aundiak, berak botoi baten balioan be ez dabezala onartzen" esan eban.

Azken baten Nafarroa`ko erregetzak ta berak txarto amaitu eben. Gurutzadetan ibili zanean VIII Alfonso`k Araba kendu eutselako, Gipuztarrak aldendu jakozan fueroak ez ebazalako zaintzen, Nafarroan bertan Fueroak zaintzeko alkarteak sortuta, eta nai-ta bere koñatuak Ingalterra`ko Rikardo`k Be-Nafarroa ostera itzuli, Zuberoa gaur Nafarroa`gaz, biar Frantzia`gaz eta etsi Ingaltera`gaz ibili zan. Lapurdi 1.193`ko urtetik aurrera Ingalterra`ko errege zan Akitania`ko Dukea`gaz alkartuta egon zan.

Len esan doten lez, Nafartarren etsaiari (Gaztela`tar eta Aragoi`tarrak batez-be) denbora falta jakien etxeko jabea etxetik urtetan zanean eurak sartzeko. Eta umekeri ta zikiñezko gauza orreitan ibili ziran edesti guztian III Santxo Garzez Aundia`ren ostetik ona.

Nafarroa`ko erregeak, Euskaldun on-bezela berba aundikoak ziran, euren izatasunezko ekanduan beste gauzarik ez ebalako ulertzen. Eta Kristautas-

na babestearren, ez eben euki lotsarik Gaztelar ta Aragoi`tar etsaiari laguntzeko.

Joko orreitan, baldintza ezberdiñekaz ibili ziran jokatzeko, errezagoa dala-ko maltzurkerian jolastea, eginda dauan on-guztia norberaganatzeko, norberan gogameneko alegiñagaz sort-araztea baiño.

Joko orreitan, Otsoa Aundia izan arren, etsai askoren artean etzun eben.

Nafatar erregetzan egin eben beste okerkeri galanta, Nai-ta "Nabarra Baskonun" aldarrikatu, gorte`ko agiri guztiak erdira zaleen eragipenak bultzatuta Latiñez edo Nafar-Aragoi`ko latin-kumeetan idatzi.

Gaur be leku ber-beran gagoz, bereztasunaren aurkako ori, etsaitasun bardiñak daukazelako.

Esan leike, dan guztia suntsituarte edo lokatztuarte ez dirala geratuko. Eta gero zer ! Beste borroka nagusi bat, bereztasunaren..... ekandubako egoera bardiñetan ezartzeko?.

Argi ikusten da, zelako sasi-jainkoagaz dabizen.

Europa ta Mundu guztian, Euskalerrria izar bakarra da oraindik, burua guztiz makurtu barik dauana.

Lortuko dabe?.

Lenago "MORO" esaten gendun.

Euskalerrriak, bere gazteen artean arduradun asko bear dauz, eta ori jakintzagaz lortzen da.

Jakintz orreitan alegindu bear gara, gure izarraren dirdaira Mundu guztira zabaldu daiten gura ba-dogu.

Orretarako baiña: "Euskerea, Euskal Nortasuna, Euskal Ekandua eta EUSKAL LURRAK" berrezkuratu bear doguz.

ASTURIAS-LEON eta EUREN ONDORENGO GAZTELA'R ERREGETZA:

19.- SARTALDEKO LURRALDEAK:

Asturias`eri izena zekula-be ez jako aldatu, eta izen ori beren erreka nagusitik "Asturias" ibai`tik ("Aitz`etik urtetan dauan ura" esan gura dauana) artuta dauka (gaur Esla ibaia esaten dautsoe).

718`an Pelayo`k eraiki eban Asturias`eko erregetza, Godo`en kaizartzagaz osterabe bir-jabetzeko eta Leon`eko ingurua (Leon`en izena bertan kokatuta egon ziran Erromatarren VII`n lejiñoaren izenetik artuta dagoena, Sil ibaitik ataraten eben urre gorria zaintzen egon ziralda) Asturias`eko errege III`n Alfonso`k 882`an Mauritarren eskuetatik askatuta gero, eta beren semeak II`n Ordoño`k X`n gizaldian erregetzaren uri nagusia Leon`era eroanda (garrantzi aundia emon eutsona), lurralde biak erreinu baten alkar-tu ebazan, gero eta Nafar-erreinuaren menpetik alde eginda, 1.230`an biak Gaztelako erreinuagaz bat eginda geratu ziran.

Gero, 1388`an II`n Juan`ek (Bizkaiko jauna izan zana), bere seme Enrrike Lankaster`eko Katalina`gaz ezkondu zanean Asturias printze-erri sortu eben, eta andik ona Espaiña`ko erregearen leenengo semeak errege izatearen aurretik Asturias`eko Printzea izena izaten dau.

Euren burutakizuna errelijiozkoa bete-betea izan barik, guztiz politikoa izan zan: Bisigodo`en erregetza berriz eraikitzea. Bide orreatik, bardin eraso eutsoen ego-aldeko Mauritarrai edo Eki-aldeko Kristau Euskal-erregetzai bezela.

Euskaldunak, Bisigodo`en Kaizargotzazko naikeriaren etsai sutuak ziran euren askatasunak babesteko.

Eta emen gauza bi ikusten doguz. Bata: Bir-artzearen izpiritua (espiritu de reconquista), ez zala bardin ugarte onen Ekialdeko erreñuetan eta sartaldeko edo mendebaleko erreñuetan. Asturias-Leon`eko erregeak beti, edo Pelayo`tik beintzat, Bizigodo`ak izan eta senditzen ziralako.

Gero apurka apurka Gaztelako erregetzan, Bisigodo`en asmakuntzazko Toledo`ko Eleiz-Batzar Nagusitik bultz eginda eta Asturias`eko printze-katoliko`en aritik sartuko zana, nai-ta Katolikoen erreñuan Fernando`ren adostasunik euki ez, bera Napar-Aragoi`ko erregetzaren senekoa izan zalako. Bere maltzurkerian baiña, ("nai-ta gura ez") asko lagundu eutsoen Erromatar eta Bisigodo`en izpirituzko asmakuntzari Euskaldunen aurka.

Bestea: Euskal Napar-Aragoi`ko erregetzan, kaizartzaren asmakizun ori ez zala egon, euren lurra eskuratzeko bakarrik borrokatzen ziralako. Euskal-Baskoi, Oszitano eta Ilerjete`en lurra babestuaz batera, gurea izan zana bir-eskuratu baiño besterik ez.

Mauritarrai, Euskaldunak ez eutseen gorrotorik euki, geiago begitzen ebelako Europa`ko Iparraldeari Ego-aldeko Mauritarrai baiño. Ego-alde guztia orregaitik geratu zan Astur-Leones Bisigodo`en eta euren ondorengo Gaztelatarren naierara.

Euskaldunak or galdu genduzan lurralde geienak, gaur gagozan Adur ibai eta Ebro ibai bitartean geratuta.

Euskalerrriak ortik aurrera, bere lurra, izkuntza eta Nortasunaren jabetza beti euki dauz bere ardurazko zainpean, nai-ta V`n Felipe borboiakaz mugak, Ebro ibaitik itsasora ainbeste bider aldatuz, gure arduraren jabetza ez ebalako on-artzen, areik eta 1.789`an Frantzia`ren "Libertè, Legalitè eta Fraternitè"aren guzur aundiko iraultza egin-zan arte. Godo`tarren eredia Espaiña`tarrek on-artuta, erdi-ugarte oneitan bizi ziran erri ta erritar guztien Nortasunak galtzeko alegiñetan ibili ziran, Espaiñol nortasunezkoak biurtu gaitzean.

Laster agertu jakien aukera ori euren arazozko (Ley Sàlica) eztaibadaren bidetik, 1.832`an Karlos Borboi`ari gure fueroak babesteko leguntzaren eskaintza egin geuntsonean.

Karlista guda ori 1.833`an asi eta 1.836`an guzur ta saldukeri aundi baten bidez amaitu zana, Bergara`n Maroto eta Espartero`en arteko bezarkadan.

Bigarren karlistada 1.872`an asi zan, Espaiña`ko errege Italia`ko II`n Bitor Manuel`en semea Amadeo de Saboya izendatu ebenean, eta Lizarra artuta 1.876`an amaitu zana.

Martinez Kanpos izan zan gudal-nagusi irabazlea. Borboi erregetza birreskuratuta eta XII`n Alfonso errege izenduta. Onak gure foruak ezereztu eban.

Euskaldunak or menperatu ginduezan, azkenean geratu jakuzan lurralde guztiak Adur ibaitik Ebro ibai`raño, Frantzia`ko errege ta Espaiña`ko erregetzaren artean bananduta.

Guda orreik, Euskalerrian egiteak..... ustegabekoak izan ziran?.

Euskaldunak ez gendun aukerarik borroka bi oneik irabazteko Espaiña`ko erregetzak Europa`ko erregetzaren laguntza siñatuta euki ebalako, eta euren asmakuntzan, olan geratu gurean ibili ziralako.

Euskalerrriak aurrera egin eban bere askatsunezko jabetza bir-eskuratze-ko, eta Errepublikak denbora laburrean 1.936`ko fazista`ren guda asi-ta Ger-nika`ko-Estatutua lortu gendun.

Eta nai-ta balio aundiko gizon/emakumeak euki, orduko denboran-be, ez eban balio gauza aundirik, Europa`ko laterriak, Alemania`ren aurrean billur-tuta egon ziralako, eta emengo fazistak Alemania ta Italia`ko fazistaren laguntzarekin babestuta egon ziralako.

Azkeneko guda au guretzat 1.937`an amaitu zan, Euskalerrria Frantzia ta Espaiña`ren artean bananduko menpekotasunean geratu giñalako.

Mundu`ko Il`n guda nagusiaren ostetik eta fazistak menpetuta, erabagi-bi gogorak artu ziran, aurrerantzean egin bear ziran giza-bideko antolakuntze-tan kontuan eukiteko. Bata: "Alako odolkeriaren gudarik, ez zala egongo geia-go". Eta bestea: "Gizartearen esku-bidera bideratuko zirala aurrerantzean apurka apurka egiten diran antolakuntzak".

Eta demokraziaren bide oneitan sartuta, Mundu`ko erri ta Euskalerrriaren-tzat non agertzen diran pare-gabeko aukera barriak, lurak, Europa`ko izkuntz zaarrena, Nortasuna eta Askatasuna, azken baten bir-eskuratze-ko.

Demokraziaren Lege-Nagusiena "bakotzari berea emotea da". Eta orren esan ta eginezko ardurak gaurko jakintzaren aurrerakuntzan, berezkotasuna-ren aurka doiazan erdira-zale`en guzurrezko indarrak, begi-aurrean, diran-lez argi-argi geratzen dira.

Gaur, sartuta gagozan demokrazian, eta erdira-zaleen indarkerizko auke-rak agortuta, daukaguzan Laterriak espataren keiñuakaz dariola ez daukie zentzurik, menperatzailezko asmakuntzatik sortuta dagozelako.

Eta egia dalako, gizartearen Nortasunezko ardurak kentzen diranean edo esku batzuetan batu ezker, gizartea arduragabekeria agertzen dala, iñork ez daukalako nor beren ardurak aurrera erotaten, arduraduna ezinkizunean egon ezik.

Gaur, sozialistak esaten dabena barregarria da, bildur diralako alde-bate-tik edo demokraziaren zentzua oraindiño ez dabelako ulertu. Zapatero`k: Euskaldun, Katalan eta Gallegoai begira, Europa`ren uritargoak (ciudadanos) gariela esaten dau. Espaiño`l tasunaren norberia ostonduteko?.

Nortasuna eta Eskubidearen Ardurak Berezkoak dira, JAINKOA`ren LEGEAK Mundu onetara alan bialtzen gaitulako.

Nor da Nor lege ori aldatzeko?.

Edesti guztian ikusi dogu, nagusi asko norberien bidetik jokatu gurean, Mundu onen gizarte eta gauza guztiak ankaraz gora ipinita ikaragarritzko naas-te baten.

Kontuan euki bear dogu, demokrazian sartzen asiko garela, Mundu one-tako gai guztitik (gure gorputzak kontuan eukinda) gurea ez dala ezer (pro-pio) ulertzen asten garanean, "ARDURADUNAK BAKARRIK GARALAKO". Erri ta erritarrentzat, ardurak era orreitan mukullu (molecula) txikerrenetik asita egin ezker, demokrazizko emaitz-onak berez agertzen dirala.

Ardurazko Jabetasuna (propiedad de ejerccer-responsable) daukagu bai, eta gure ulermenean era orreitan ontzat-artu bear doguz. Gure "ARBASOAK" ikasi ta egin eben bezela

Gure eginkizun guztiak, ulermen orreitan bete ezker, berez agertzen diralako edo emoten dauskuzalako emaitz edo ondorio guztiz demokratikoak diranak.

ONDORIOA:

20.- LABURPENA:

Edestiaren leenengoetatik asi-ta ikusi dogu, Kromañon-gizak edo Euskal gizak bere ikas-bidean zelan lortu eben demokrazi on batera eltzea. Eta esaten dotena ontzat emoteko, besterik ez da bear gure "LEGE-ZARRAK" begitutea baiño.

Batez be baiña ikusi dogu, zelan Erromatarrak K.aurreko 240`tik onantza, erritarren ardurak esku batzuetan bakarrik artuta NORKERIAN asi zirala.

K. o`tik ona, 4`garren gizaldian sendotu, eta gizarte ta lurak, euren naieratara banandu dira.

Denbora naspil orreitan, erritarren artean indarkerizko naaspiltasun orreik beartuta, izkuntz barriak sortu eta Euskal oiturazko lurrarteetan Nortasun barriari asiera emon, len Europa`tik Indoeuropeotarrak sortu ziranaren antzera. Oraingoan baiña, norkeizko indarragaz beartuta.

Godoa`k, Erromatar-ari ori artuta sendotzeko asmoan, zelan iraun eben borroka utzean eurak ezereztuarte.

8-9`n gizaldietan asi-ta, errege-jauntzaren antolakuntza barriak egin zira-netik, zelan gaztelarren erregetzan sartu zan "nacional-catolicismo"aren asmakuntz ori.

Gure errege-jauntzak, zelako eragipena (influencia) euki eban eta gaur be daukan, menpekotasun ori lortzeko.

Eta audiena izan zana: "Erromatarrak eta Godo`ak, Europa ta Mundua, euren agindutara dana batzangotu gurean, izkuntza eta erlijio bategaz", eta euren "VENI, VIDI, VICI"gaz dana nazte aundi baten barruan sartu zalako, geroago erdi-mendeetan egin eben eztandagaz, dana birrinduta, ainbat izkuntza, erri ta erlijio barri sortu ziran, iñork ez ebalako aitzen ezer, aibeste ziñeskintzaren ostean.

Azkenean, maltzurrezko guzurraikin ezin eta 19`garrengo gizaldian espataren indarkeriagaz, menperatu ebezan azken geratzen ziran Adur`etik Ebrora Euskal-lurak, eta Europa guztian indarkeriz, Laterrituta geratu giñan.

Pozik ez ziran geratu, erdi-ugarte onetan berezko erriak ta erritarrak Euskal gizarte lez, berezko ulermenaren askatasunak aleginduta zutitu egiten giñelako demokraziaren arrazoizko bakearen billa, eta arrazoi orreik makurtzeko, 20`garren gizaldian beste odolkeri utsezko guda oso gogorra egin eben.

Europa guztia..... menperatuarte geratu ezinik, Mundu`ko eta Mundu guztiaerentzat negargarri izan zan guda nagusia sortu eben.

Danok dakigu zelango emaitzak emon ebazan, eta esan leike orduko itzemonakaitk, azkeneko guda izango zala, nai-ta erdira-zale orreik gaurko egunetan, dirua eta mozkin guztiak euren eskuetan eukiteko, osterabe naspilketan asi.

Dana dala, edesti onen zeazkuntzan argitasun guztiaz ikusten doguna, erdira-zale orreik berezkitasunezko legeen gaiñetik, euren norkeizko sasi-jainkoaren legeak ipini gure dabezela, eta ez daukiela ezeren ardurarik, nai izkuntzak, erri ta ekanduzko oiturak zapalduarren.

Euskalerrian baiña, ikusi dogun aundienetariko ta arrigarrizko gauza: "Keltiar, Erroma`tar, Godo`tar ta Fazizta guztien ostean, beti alkartu garala, Izkuntzan, Nortasunean eta Oituran egindako kalteak konpontzeko, arduran lortu genduzan demokrazizko Askatasunetan bakez bizitzeko. Izan da.

JAINKOAK, berezitasun (originalidad) baten kokatu gaitu, berezitasunezko legeak dagozan lekuan. Eta Norberkerien arduragabeko zikintasunik ez egiteko lekuan esan-gura dau orrek. Orregaitik, Euskaldun guztiak batera jokatu bear dogu gure arbasoen antzera, bakoitza ta danon arduragaz demokrazizko berezitasun ori osterabe lortzeko.

Euskalerrria, Europa`ko izar nagusia da, bera bakarrik geratzen dalako guztiz zapaldu, zikindu edo desagertu barik.

Danon ardureagaz alegindu gaitezana ba, guztiz zikindu orduko.

**Atutxa`tar PAUL
Zornotza'n 2.005'an azaroa'ren 17'an**